

POLJSKO SLOVSTVO

Ferdinand Goetel: **Srce ledovja** (Serce lodów). Povest. 1950. — F. Goetel, predsednik varšavskega Pen-kluba, je letos prav ob priliki te najnovejše povesti (ki je medtem izšla že v 2. izdani) dobil poljsko državno nagrado za literaturo in ga je s tem največji merodajni forum kvalificiral za predstavnika današnje poljske književnosti. Ker je o njem potrebna posebna studija, ki bi ga pokazala v celotni podobi, na ozadju povojne poljske literature in v primerjalni zvezi s podobnimi pojavi (Ossendowski), hočem danes predstaviti samo to njegovo najnovejšo povest.

Ima — kot vsa Goetelova tvorba — eksotični značaj. Toda to pot ni zgodba postavljena v sovjetski Turkestan ali Tibetanske gore, ampak postala je iz impresij obiska na samotni Islandiji, ki ga je pred letom opisal v živahnem potopisu: »Otok na meglenem severu«. Značilno pa je, da je s to povestjo že odločno stopil tudi v varšavsko družbo, v evropsko komplicirano današnjost, ki jo je dozdej samo še enkrat porabil kot okvir, sicer pa bežal pred njo v romantično elementarnost primitivnih ljudi in primitivnih pokrajin. V glavnem pa je ostal sebi zvest tudi sedaj: tako z ozirom na eksotičnost glavnega terena povesti, kakor tudi notranjih psiholoških konfliktov in — kompozicije. To zadnje je važno in morda najbolj udarja v oči. Vsako Goetelovo povest namreč označuje zaveštno iskana kompozicijska tehnika, tako, da jih nekateri smatrajo za formalne eksperimente (analogija s Pregljem!). V prejšnjem romanu »Z dneva v dan«... se mu je — po mojem — mojstrsko posrečilo (Kołaczkowski in Kaden trdita nasprotno), ustvariti sporedno dvojno dramo ene osebe v različnih dobah, ki nujno zahtevata skupne istočasne rešitve. Tak efekt je mogel doseči le s pomočjo dnevnika, ki ločeno tragedijo iz preteklosti postavlja v paralelni razvoj z dramo iz sodobnosti.

In temu podobno kompozicijo je sprejel tudi za to svojo najnovejšo povest. Le da ne gre za zgodbo samo enega človeka, namreč prof. Zataja, ampak na videz dveh in to na ta originalni način, da se doživlja profesorjevo ponovi v življenju asistenta. Povest asistenta je tako samo ilustracija sicer zamolčanega profesorjevega doživljanja: še le iz nje razumemo prvo tragiko. Prof. Zataj, ustvaritelj geološke teorije o novi ledeni dobi zemlje, ki naj ima svoj začetek v ledenih skladih Islandije, se pripravlja po 20 letih na novo znanstveno ekspedicijo. Hoče na vsak način končati svojo teorijo. S seboj vzame le mladega asistenta Kordysa, svojega »alter ergo« izpred 20 let. Tako se pisatelj posreči konfrontirati eno osebo v dveh postavah. — Iz okolja sodobne velemestne družbe se dovemo, da je prof. popolnoma nedojemljiv za vse življenje, ki ga obdaja: njegova žena se pred njegovimi očmi prostituira, a on je kot zamaknjen v dozdevno nekončano znanstveno teorijo, poetično-čustveno nazvano »Sence ledovja«. Pozneje se izkaže, da je to le refleks globokega srčnega doživetja na Islandiji, nujno zahtevajočega življenjskega zaključanja. To varšavsko družbo opisuje Goetel z nekako muko, studirano iskano, ko pa pridemo z ekspedicijo na samotni otok, se razpiše v svojem elementu.

Tedaj se pa razvije povest asistenta, ki ga jezi deprimirana pasivnost profesorja, in poln podjetnosti išče na svojo roko znanstvenih rezultatov. Pod ledeniki pa spozna lepo islandsko deklico Kristino, »divjo Berto«, primitivno-pristno, ki od vseh zapuščena sovraži ljudi in živi le v spominu na mater in v družbi idiota Johana. Asistenta je njen pojav tako prevzel, da se njegove »znanstvene« težnje spremene v srčno iskanje. Profesor opazi, da gre asistent njegovo pot in v viharne noči pod šotorom visoko v ledu mu da prečitati svoj dnevnik izpred 20 let. Čudaštvo profesorjevo dobi svoj vzrok: ljubezen asistenta do Kristine je nanovo ponovljena profesorjeva zgodba, kot jo je doživljal z njeno materjo Ingeborg. Ta dnevnik je osrče povesti in Ingeborg je nova variacija Goetelovih ženskih postav, kot jo je doživel prvič v lepi Kumri iz »Kar-Chat-a:«: vdana do samožrtvovanja, nagonsko ljubeča in živalsko zvesta, ugašajoča v tihi tragiki. — Po prečitaniu dnevnika pride do obračuna vesti med mozem Ingeborgi Einarem in profesorjem, ki si stopita nasproti kot dve življenjski razvalini. Tedaj je zvedel profesor tudi za usodo nesrečne Ingeborgi: do smrti mu je ostala zvesta, s širokimi očmi je vse dneve strmela v smer njegovega odhoda i čakala vrnitve, dokler ni obupala in se vrgla v ledene prepade prav tja, kjer je on zamislil »srce svetovnega ledovja«. Profesor se hoče vreči za njo, a pojav »divje Berte«, njegovega in njenega otroka mu vrne življenjski silo. A ljubosumen idiot Johan ga zakolje. — Ekspedicija ni prinesla znanstvenih rezultatov.

Ni pa prinesla tudi končne rešitve notranjih konfliktov. Da Johan usmrti profesorja, je izven umetniške nujnosti; pomeni samo zunanji konec. In tudi usoda asistenta in Berte ostane odprta. Zdi se mi, da je pisatelj eksotično povest prehitro končal, v primeri s tem, kakor se je dolgo zadrževal pri razmerah velemesta (tretjino povesti). Prav ta dualizem terenov in kompliciranost kompozicije sta vzrok, da nima povest enotne harmonije in razpada v med seboj premalo zvezane dele. Moti pa predvsem nesorazmerno hitri tempo konca v primeri s celoto. Vtis imam, da manjka povesti zadnja redakcija in je zato ne smatram za Goetelovo najboljšo povest, dasi je prav ob njej dobil najvišjo državno nagrado.

Povest je zato bolj zanimiva za razvoj pisateljevega talenta, ki kaže tendenco, poseči aktivno tudi v današnjo velemestno družbo. Ima pa mnogo nenavadnih umetnostnih vrednot, ki so značilne za Goetla: kratek, odrezan dialog, sočen stil, točen, stvarni izraz; poezijo krajinskih slik in zmožnost adekvatno spojiti prvotnega človeka z divjo zemljo. Odrešujoče vpliva njegova epična realistična observacija, najbolj sorodna Tolstemu: njegovi ljudje ne govore in ne premišlujejo nad svojimi čini, vdajajo se celi življenjski nujnosti. Celotno romantične situacije in postave vidi Goetel le v golih zemskih dimenzijah.

Sicer pa se h Goetelu še povrnem. Tine Debeljak

Zofja Nałkowska: **Dom žensk**. (Dom Kobiet). Igrokaz v 5 dejanjih. Varšava, 1950.

Zenske pisateljice na Poljskem predstavljajo danes izredno visoke umetniške vrednosti, stoje v vrsti najboljših današnjih beletristov in imajo veliko število čitateljev. Zdi se, da nam samo one morejo povedati še kaj novega, zato se zanima sedanjost tako zelo za ženski komentar ženske

duše. Ženska prisateljica na Poljskem ima lepo tradicijo in tudi danes stoji v ravnotežju z moškim. Ilakowiczówna in Pawlikowska v poeziji, v prozi Dunin-Kozicka, Kossak-Szeucka, Krzywicka... in cela vrsta drugih. A najvišjo ceno med njimi predstavlja morda Zofja Rieger-Nalkowska, ki je lani prejela literarno nagrado mesta Lodza. Je pisateljica subtilnih psiholoških analiz, s tipično ženskim pogledom na svet: dovzetna za najtanjše nianse krhke ženske duše, ki jih moško oko nikdar ne zazna, odkriva tragose v malenkostih in rada izzveni v pesimizmu, erotični melanholiji. Njene umetnine so kot ovite v tančico rahle poezije: postave komaj vidno stopajo izza čustveno-poetičnih zaves; ne delajo dražljivih avantur iz svojih tragedij: zapirajo se tiho v sebe in tam izgorevajo... (Sodim iz njene prve večje povesti »Kneze« [»Książę«] in ene zadnjih zbirk novel »Zakone« [»Małżeństwo«], predvsem iz najznačilnejše »Obračuni«). Je Nalkowska pisateljica tihih tragedij ženske erotike.

Dom žensk je najnovejšo njeno delo in njen dramatski prvenec, pa je z njim osvojila vso poljsko gledališko občinstvo. Prav za prav ni to niti drama, le dramatizirana novela, a so postave tako polne in je toliko življenjske tragike v njih, da imajo tudi odrski uspeh. Vsa vsebina drame leži v njenem notranjem dejanju in je komponirana na principu Čehovega »Češnjevega vrta«: na ozadju življenja in solneapolnega cvetočega vrta se gibljejo mrtve silhuete nikomur ne potrebnih žensk, izstisnjenih iz življenja v svoj omamni krog spominov... Pisateljica je v enem domu zbrala tri rodove žensk, samih vdov: ob 80 letni babici živi vdova po njenem sinu (Tekla) in dve hčeri-vdovi (Jula, Marja) in dve vnukinji-sestri: ena pravkar ovdovela (Joana), druga pa — ločena (Ruža), kar je nekako isto. In iz tihega, vsakdanjega življenja teh žensk, s krvjo in usodo zvezanih, a daleč vsaksebi hrepenečih, je znala Nalkowska odkriti nevidno tragiko vsakere izmed njih. In to na istem ozadju: erotičnem, kar morda na koga vpliva monotono, a daje delu enotno čustveno-težko atmosfero kot kontrast zunanji prirodni svetlobi. Vse te ženske žive — nazaaj, so kot zapuščeni dom, v katerega se vračajo mrtvi po ugašajoče ostanke svojih življenj. Oni tvorijo med njimi nove grupe: jih ločijo (Tekla — Julja) ali vežejo (babica — Marja, Ruža — Julja). Vsaka ima svojo usodo, spomin na srečo, iz katerega živi. Pa tak spomin je podvržen spremeni. In prevrednotenje enega takega spomina je notranje dramatsko dejanje tega igrokaza.

Najmlajša vdova Joana se po izgubi Kristofa nečloveško muči in vsa družba ji hoče ublažiti smrt moža, najboljšega kot so ga poznali. A ona ne trpi radi njegove smrti, trpi radi sebe. Končno se izpove babici: ljubila je svojega moža, a ga je prevarila in odtedaj je trpela. Trpela, ker ga je ljubila. In ni imela sile, da bi mu priznala. Umrl je in ni vedel, da je bila laž to njuno razmerje. Ta etična krivda je njena muka, ki je ne more popraviti. — Pa ker take krivde ni mogoče več izbrisati, se ob relativnosti vsega človeškega sama izpremeni: izkaže se, da je Kristof, ta ideal moške zvestobe, vzdrževal poleg svoje zakonske družine še drugo — večjo, ki jo je končno zavrgel in iskal tretjo... In Joana ni niti slutila. Med človekom in človekom je tema... Njuno razmerje je bila laž od nje-

gove strani. Ob Evi, njegovi nezakonski hčerki, se pred nami ponovi druga, resničnejša njegova natura, ki je tudi zlagana. — Kristof dobi v njenem spominu vse drugo mesto kot ga je imel ob smrti: pomakne se nekam strašno daleč, odkoder se nima povračati. In tako stoji Joana ob koncu drame kot brez smeri: Ali je odrešena njena krivda? Ali je zlomljena njena življenjska moč, ker nima preteklosti, iz katere bi živela? Ali bo našla iz hiše, v smrt svojih mož zamaknjenih žensk, v življenje, ki ne bo laž? ako razumljiva drama Nalkowske je izvrstna psihološka studija, ki zahteva subtilne notranje igre, drugače se prevrže v karikature. Kako podobna je njena novelistična struktura s Cankarjevo »Hišo Marije Pomočnice«!

Pa vendar smelo trdim, da je eno najboljših novejših poljskih dramatskih del, dasi ni postavljeno na teatralnem patosu ali ciničnem francoskem espritu, kakor večina sodobne poljske dramatične produkcije: je intimna salonska umetnina, z globoko notranjo tragiko, ki nikjer ne izbruhne v teatralne efekte in je polna poezije in tragičnega nastroja...

Igrokaz, kakor sem ga videl v Poljskem Teatru v Varšavi v režiji gospe Przybył-Potocke, je imel odrsko popoln uspeh. Pripravljajo ga v Leipzigu in tudi Zagreb ga ima že v rokopisni predstavi, kolikor vem. Kaj, ko bi tudi Ljubljana mislila nanj? Tine Debeljak

N E M Š K O S L O V S T V O

Ivan Cankar: *Der Knecht Jernej. Das Haus zur barmherzigen Mutter Gottes*. Prevedla G. Jirku. Niethammer Verlag, Wien 1929, 1950.

Končno si je Cankar utrl pot tudi med Nemce. Sicer je vprašanje, ali bo kljub vsem ugodnim kritikam njegova čustvena, specifično naša slovenska lirčnost našla sprejem, ki ga ta umetnost zasluži. Silno pomemben pa je ta akt za nas in za našo kulturo na vsak način, zakaj samo s svojo kulturo lahko na zunaj nekaj predstavljamo in imponiramo in moramo pri naši nepoznanosti vsak poskus, ki gre za tem, pozdraviti. Tu gre predvsem zato, da ugotovimo to dejstvo in izrečemo hvalo prevajalki in založniku brez ozira na pomanjkljivosti (ki so pa pri teh dveh prevodih prav za prav presenetljivo majhne), ki so skoraj neizogibno nujne in pri prevajanju slovenskih del še dvakrat. Mislim, da bi svoja dela edinole Cankar sam dostojno in adekvatno prevedel v nemščino in njeno nekako okorelo trdoto. Gospa Jirku je storila največ in najboljšo, kar je mogla. Nemški prevod je za nas najbrž najpomembnejši in zaključuje evropsko vrsto prevodov Hlapca Jerneja. (Italijanski, francoski, češki, ruski, angleški.)

Ta nova izdaja Cankarjevih del daje priliko, da spregovorimo še besedo o umetniški vrednosti in upravičenosti slovesa, ki ga imajo.

Če sodimo na zunaj, je Hlapec Jernej največja Cankarjeva umetnina, ker je tolikokrat omenjan, prevajan, svetovno znan. Da bom še do konca točen: in tolikokrat iz- in zlorabljan.

Drsko je danes zapisati, da Hlapec Jernej ni velika umetnost, vsaj za Cankarja ne. To je umetnost iz nekaj in zaradi nekaj, ne nekaj iz umetnosti. Jasneje: v začetku je ideja, misel, princip, temu je podrejeno vse ostalo. Takoj v začetku je zarezana pot, ki jo morajo hoditi osebe in dejanja.